

Villa Kvernbakken – en villa med mange ansikter

Av Margrethe C. Stang

Villa Kvernbakken er et av svært få fredete hus fra 1900-tallet i vår region. Dragestilvillaen ble oppført som sommerbolig for øyelegen Fredrik Bødtker i 1902. I dag eies den av Fortidsminneforeningen, og leies ut som bolig.

Rundt 1900 var det populært blant Trondheims borgere å skaffe seg en sommerbolig. Familiene var ofte barne-rike, og selv om Trondheim sett med dagens øyne kanskje var en liten og trygg

by, ble det ansett som sunt og trygt for familien å tilbringe skoleferien “på landet”. Middelklassefamilier bodde gjerne i leiligheter i toetasjes tregårder der det var kontorer i førsteetasje og håndverksbedrifter i bakgården; det var mye skitt, sot og støy og lite barnevennlig sett med datidens øyne. På landet var det større boltringsplass for barna, frisk luft, fri lek og mulighet også for de voksne i husstanden til å leve familielivet uten-dørs blant syriner og epletrær.

Villa Kvernbakken - Grilstadvegen 4 - er midt på bildet (se pil) - klemt mellom Grilstadvegen, nye og gamle E6. I forgrunnen er Grilstad gård. Foto i august 2002: Morten Andersen, Adresseavisen (c).

Materialbruken på Kvernbakken er typisk for dragestilen; mørktjæret tømmer og skifertak. Andre etasje krager forsiktig utover på en måte som kan minne om gamle stabbur og loft. Bildet viser Kvernbakken ca. 1980. Hagtornhekken holdes fremdeles i sjakk. Bildet tilhører Trondheim Byarkiv, arkivnøkkel Tor.H43.P1.F5418, film 21. Nettadresse til dette bildet: http://www.flickr.com/photos/trondheim_byarkiv/6835758661/

Fredrik Bødtker (1856-1922) og hans kone Astrid, født Matheson (1870-1955), hadde fire døtre født mellom 1894 og 1903, Tordis, Sofie (Soffi), Elisif og Laila. (En femte datter ble født på Kvernbakken våren 1906, men døde kort tid etter fødselen). Da de bygget villaen på Charlottenlund hadde allerede flere andre familier i deres bekjentskapskrets sommerbolig i området, for eksempel slektningene Matheson med sommervillaen Heimhug (på Ranheim) og familien Jenssen på fornemme Grilstad. Området var i praktisk avstand fra byen; mødre, barn, barnepleiere og hus-

hjelper kunne være ute på Charlottenlund hele sommeren mens fedrene kunne ha kortere opphold der i løpet av skoleferien, eller dagpendle med tog til kontoret i byen.

Sommervilla i dragestil

Selve huset på Kvernbakken er en prefabrikkert villa, altså et ferdighus. Det ble produsert av trelastfirmaet Jacob Digre, som holdt til på Ila. På denne tiden var produksjon av prefabrikerte bygninger i stor skala relativt nytt og veldig populært. Ikke bare "materialpakker" til bolighus, men også til skoler, bedehus og

Hagestuen eller sommerstuen er uisolert, men har praktfull utsikt over Trondheimsfjorden. Den egnet seg godt til å utvide den trønderske sommersesongen noen uker, både på vår og høst. På dette bildet, fra 2010, ser man at det har oppstått stygge hull i hagtornhekken, og at de gjenværende delene har fått vokse seg altfor høye. Foto: Knut L. Vik.

kirker ble laget på store snekkerverksteder og sendt avgårde med båt og jernbane til både inn- og utland. Det er også svært sannsynlig at uthuset, lekestuen og hundehuset (som ikke finnes lenger) kom fra Digres ferdighuskatalog.

Arkitekten som var tilknyttet ferdighusfirmaet var Karl Norum, en av periodens betydeligste trondheimsarkitekter. I dag kan vi fortsatt beundre Mathesongården (Mox-Næss-gården) i Olav Tryggvasonssgate, Hovedpostkontoret i Dron-

ningensgate, Britannia hotell og Tollboden, alle skapt av Norum. Han var også mannen bak revyteaterbygget "Hjorten" i Ila (revet 1961) og Villa Schüren/Villa Rognli som fortsatt kan beundres i Lade allé.

Som listen ovenfor antyder, arbeidet Norum i mange forskjellige stiluttrykk, som nybarokk, sveitserstil, dragestil og jugendstil. Dette var ikke uvanlig på 1800-tallet, snarere tvert imot. Men det var særlig innenfor dragestilen, eller den

“nasjonale stilen” som den gjerne ble kalt, at Norum leverte selvstendige og viktige bidrag til stilarten.

Dragestilen er en norsk videreutvikling av en europeisk arkitekturretning som kalles Arts and Crafts-stil. Denne stilen var inspirert av lokal byggeskikk, anonym arkitektur (arkitektur uten arkitekter, folkekunst) og annen ikke-klassisk byggekunst. Man tilstrebet ofte et “organisk” uttrykk, som om huset hadde blitt bygd over en lang periode; bolighus ble gjerne bygget i vinkel, med mange små utbygg som utvendige trappehus, karnapp, osv.

I Norge ble denne Arts and Crafts-stilen kombinert med sveitserstilen, som hadde dominert trearkitekturen i landet siden midten av 1800-tallet. Denne opprinnelig tyske stilen var inspirert av tyrolerhus, med dominerende gavlfelt, dype takskjegg og løvsagsornamentikk. På Kvernbakken ser vi sveitserstilinspirasjonen i måten gavlfeltene dominerer huset på; andreetasjen er bygget som en loftsetasje der alle soverommene har skråtak. Dette er neppe gjort for å spare penger, men for å gi huset et pittoresk utseende. Den L-formete bygningskroppen med den påbygde glassverandaen, eller sommerstuen, mot fjorden peker mot Arts and Crafts-bevegelsens organiske, anti-klassiske arkitektur.

Dragestilen finner vi i to elementer, materialbruken og ornamentikken. Noe av det mest påfallende med Kvernbakken

er bruken av laftet rundtømmer som er tjærebredd. Materialet er klart inspirert av nordisk folkearkitektur slik man fortsatt kunne finne i innlandsbygder også i Trøndelag, men særlig i Telemark, Setesdal og Gudbrandsdalen. Den lokale byggeskikken på Strinda var imidlertid påvirket av klassisistiske byhus gjennom flere århundrer, så der skilte rundtømmerarkitekturen seg ut på en ganske eksotisk måte.

Ornamentikken kan også virke eksotisk. Dragestilen fikk navn fra dragehodene som smykket møner på hus og hoteller oppført i denne stilen; dragene var inspirert av Borgund stavkirkes praktfulle mønedrager fra omkring 1200 og dra-

Selv takrennene på Kvernbakken er utført i dragestil. De grønmalte sinkrørene er utført som vannspyende dragekjefter, og er både vakre, morsomme og funksjonelle. Inspirasjonen kan kanskje ha kommet fra de gotiske katedralenes vannspyende “gargoyl”er. Foto: Knut L. Vik.

geornamentikk på stavkirkeportaler, relikvieskrin og annen middelalderkunst. På 1890-tallet tegnet Norum to kunstnervillaer i Balestrand i Sogn (Villa Normann og Villa Dahl) som begge er utstyrt med slike dragehoder på taket. På Kvernbakken er det imidlertid ingen drager på taket, med unntak av de kunstferdige utformede takrennene som spy ut regnvannet med grønnmalte, sagtakkede dragekjefter.

Villa med mange ansikter

Rundt år 1900 begynte Norum å bruke masker som dekorative elementer i sin arkitektur, og det er maskene som særpreger Villa Kvernbakken. Inspirasjonen til maskene kan ha kommet fra flere kanter. For det første er det mange masker og ansikter i den middelalderske steinarkitekturen i Trøndelag. Nidarosdomen har mange slike ansikter, men også på mindre steinkirker som Sakshaug på Inderøy eller Værnes i Stjørdal finnes det fantasieggende maskedekor. I Værnes og Mære kirker er det dessuten utskårne bjelkehoder i tre oppunder taket i kirken som levangerbyggen Norum må ha kjent til.

Masker finnes det også i stavkirkedekoren, da gjerne innvendig, på toppen av stavene som har gitt konstruksjonen navn. Ansikter eller masker finnes det også spor av i den profane (ikke-religiøse) middelalderarkitekturen. I Kravik i Numedal er det bevart en middelaldersk portal som har et stort mannsansikt øverst i den kunstferdige utskårne portalen.

Lignende ansikt- eller maskemotiver er funnet på andre bygninger i innlandsbygden.

Norum kan også ha blitt inspirert av Jugendstilens hyppige bruk av ansikter eller masker på bygninger, særlig over dør- og vindusåpninger. I den europ-

Trappestolpen ved hovedinngangen bærer et strengt ansikt, der avslutningen på trappestolpen også kan tolkes som en slags lue eller helst en vikinghjelm. Stolpen er dessverre råteskadet, og Fortidsminneforeningen har fått laget en nøyaktig kopi som forhåpentlig snart kommer på plass. Bildet er fra ca. 1980 og tilhører Trondheim Byarkiv - arkivnøkkel Tor.H43.P1.F5419, film 21.

Det er masker nesten overalt på Villa Kvernbakken; disse figurene flankerer vinduene. Bilde til venstre er fra ca. 1980 og tilhører Trondheim Byarkiv - arkivnøkkel Tor.H43.P1.F5421, film 21. Bildet til høyre er tatt av Knut L. Vik.

I entréen møter man denne barske krigeren, med skjeggstubb på overleppen. Også her ser det ut som om figuren bærer en hatt eller hjelm; det er lett å assosiere til vikinger og norrøn mytologi. Foto: Knut L. Vik.

eiske jugendstilen er det helst ansikter av unge damer som brukes. De har langt, bølgende hår som bukker seg rundt vindusåpninger på karakteristisk jugendmanér. Man kan se fine eksempler på dette i Johan Osness' leiegård i Arkitekt Christies gate 4 i Trondheim.

Norums bruk av ansikter på Kvernbakken gir bygningen et helt særegent dramatisk uttrykk. De stiliserte maskene som stirrer stivt og litt strengt fremfor seg kan gi inntrykk av et hus som er animert eller besjelet; det lever sitt eget liv. Det er en stor kontrast mellom dette huset og de blide, hvitmalte sveitserstilvillaene med "blondeveranda" som var så populære på slutten av 1800-tallet. For noen kan Kvernbakken fortone seg litt mørk og nifs, for andre er den bare spennende og fantasieggende.

Lekestuen er sannsynligvis også tegnet av Karl Norum for Digres ferdighusfirma. Den er uvanlig stor og godt bevart, og gir et sjeldent innblikk i borgerlige barns lekeverden rundt forrige århundreskifte. Til høyre ser man et svært gammelt epletre, det siste som er igjen av en omfattende nyttehage. Foto: Knut L. Vik.

Uthus og hage

I tillegg til selve villaen er det et uthus i halvannen etasje og en lekestue på Kvernbakken. Tidligere fantes også et hundehus. I motsetning til hovedhuset, som er laftet, er de øvrige bygningene oppført i reisverk. Stiluttrykket er mer i tråd med sveitserstilens idealer; det er for eksempel ingen masker eller dragehoder. Trelastfirmaet Digres kataloger er dessverre ikke bevart, men det er rimelig å anta at også disse bygningene ble kjøpt som ferdige byggesett derfra.

Lekestuen er uvanlig stor, også ut fra samtidens idealer. Det er høyt under taket, og det er både stue og kjøkken. Kjøkkenet har innbygde benkskap,

komfyr fra TMV (Trondhjems Mekaniske Værksted) og egen kjøkkenutgang. Da døtrene var små ble det også laget en egen kokebok med oppskrifter som ble tilberedt på vedovnen. Vedovnen har magasin til å varme vann i, så det var også mulig å ta oppvasken der!

Uthuset er også stort, med to rom i første etasje og en stor andreetasje med skråtak. I første etasje ble det oppbevart verktøy, hageutstyr, sykler og så videre; familien hadde ikke hest og bygget har aldri vært brukt som stall. I tillegg er det tre enseters utedoer. Der disponerte doktor Bødtker én do, hans kone og døtre en annen, mens tjenestjentene brukte den tredje. Hvor vanlig slike separate

doløsninger var rundt forrige århundreskifte vites ikke, men de er nok uttrykk for et mer moderne og borgerlig syn på naturlige kroppsfunksjoner som en privatsak, i kontrast til landsens fellesdoer med både tre og fire seter.

Hagen på Kvernbakken var stor; opprinnelig var tomten på 12 mål. Her var det både prydhage og nyttehage med bærbusker og frukttrær. I tråd med datidens hagemote var selve villaen omkranset på 3 av sidene med en formklippet hagtornhekk. Den viktigste delen av hagen vendte seg mot fjorden, og her var det prydbed omgitt av sirlige grusganger. Langs grusgangene var det her og der hvitmalte hagebenker. En blodbøk ble plantet litt nord for huset; dette staselige treet dominerer fortsatt hagen. I tillegg var deler av tomten avsatt til naturtomt, der barna kunne leke fritt.

Hager forfaller fort. De krever et konstant vedlikehold som etter hvert ble umulig å opprettholde på Kvernbakken. På 1970-tallet var hagen på det nærmeste nedgrodd. Likevel fantes det da fortsatt gamle hagevekster som må ha overlevd flere tiår; hagelupiner, aurikler, akeleier, sibirvalmuer og forglemmegei. Om våren var bakken blå av *Scilla sibirica* som hadde forvillet seg. Ironisk nok var det etter at Fortidsminneforeningen overtok eiendommen og de nye leietakerne ryddet opp i hagen at de siste sporene av "Bødtkerblomstene" forsvant på Kvernbakken.

Inne i lekestuen var det plass til at alle fire søstre kunne leke samtidig. Lekestuen har både stue og kjøkken, med egen kjøkkeninngang og vedfyrt komfyr fra TMV. Foto: Knut L. Vik.

Uthuset er stort. Her var det vedbod og oppbevaringsplass for hagemøbler, trillebårer, river, spader og sykler. I den ene vegg var et luftig skap til å henge spekeskinker og lignende i. Dessuten var det tre avtreder for husets beboere med hver sin dør (bildet til høyre). Kvernbakken ble bygget med badeværelse, men ikke wc. Foto: Knut L. Vik.

Det gode liv på landet

Som nevnt innledningsvis var det mange gode grunner til at de borgerlige trondhjemsfamiliene flyttet ut på landet i sommermånedene. Familien Bødtker leide en leilighet i andre etasje i en gård i Kjøpmannsgaten, en av byens travleste gater på denne tiden. Her var det høy aktivitet fra morgengry til solnedgang, knyttet både til bryggene langs elven og bedriftene som holdt til på vestsiden av Kjøpmannsgaten. Bødtkerdøtrenes fetter Fredrik Matheson vokste også opp i Kjøpmannsgaten rundt år 1900, og han har skildret i sin barndomserindring *Efterklang* (1995, eget forlag) hvor kraftig støyen var fra Waldemar Ianssens trykkeri som holdt til i bakgården der familien hans bodde. Svære arbeidshester og vogner med jernbeslåtte hjul på brostein

bidro også med sitt. Fredrik Matheson vokste opp i Kjøpmannsgaten 36 med Gramgården, Kjøpmannsgaten 34, som nabo på den ene siden, og sin onkel Fredrik Bødtker, tante Astrid og fire kusiner i nr 38.

I tillegg til å være støyende, ble byen oppfattet som mer usunn enn landet. Hester og hunder gjorde fra seg i gatene, menneskene måtte selvsagt bruke avtreder i bakgårdene. På varme sommerdager kan det ikke ha luktet godt. Mye avfall havnet nok også i elven. Leger som Fredrik Bødtker var sikkert veldig oppmerksomme på de smittefarer som dette representerte; også i dette perspektiv fortonte landlivet seg som bedre.

Bødtker var sterkt engasjert i folkehelse og friluftsliv og var i tillegg til en mengde andre verv styremedlem i “Trondhjems Søbadehus”. Det er sannsynlig at somrene på Kvernbakken ble benyttet til bading i fjorden. Nevøen Fredrik Matheson, omtrent jevngammel med barna på Kvernbakken, beskriver en ganske fri sommeridyll: “Når jeg tenker tilbake, hadde vi det ganske fritt. Det var ingen som holdt øye med oss, selv om vi befant oss i vannet hele dagen. Vi fikk passe på oss selv så det ikke gikk galt når vi ennå ikke hadde lært oss å svømme. Etterhvert var vi som fisken i vannet, d.v.s,

vi måtte opp en gang i mellom og hakke tenner.”

Kvernbakken i nyere tid

Etter krigen ble Kvernbakken brukt som helårsbolig av enken Astrid og to av hennes ugifte døtre. Deres livsførsel var stabil og konserverende, de så intet behov for å modernisere hjemmet sitt, men vedlikeholdt det med tjæring, maling og systematisk utsetting av musefeller (!). Soffi, som i sitt yrkesliv var en respektert realfagslærer på den Borgerlige Realskolen (senere Gerhard Schøning skole) var den som levde lengst, og fra 1960-tallet bodde hun alene i huset. På

Området ved Villa Kvernbakken i 1958. I forgrunnen ser vi Ranheimsvegen og Gaute fabrikker (se *Årbok for Strinda historielag 2009*, s 101 - 111, om Gaute fabrikker). Kvernbakken (gnr. 17, bnr. 12 i Strinda) var fradelte fra Skovgård (merket med (1)). Utsnitt av flyfoto tatt av Telemark Flyselskap. Kopi fra www.flyfotoarkivet.no.

tross av å være helt avhengig av krykker for å slepe seg fra rom til rom foretrakk hun sitt elskede Kvernbakken fremfor både praktiske leiligheter og aldershjem. Hun ble boende der til sin død i 1984.

I etterkant av hennes død dukket problemene opp i rask rekkefølge. Veivesenet skulle utvide E6, Riksantikvaren fredet hele Kvernbakken – med hage, uthus og interiør – og diskusjonen om hva man skulle gjøre med eiendommen raste i Adresseavisens sider. Museum? Hybelhus? Barnehage? Veivesenet kjøpte Kvernbakken, og betydelige deler av eiendommen forsvant i den nye E6-en.

I 1993 kjøpte Fortidsminneforeningen Kvernbakken av Statens Veivesen for en symbolsk sum, med forbehold om at eiendommen ikke ble videresolgt de neste 20 årene. I 2013 går altså denne fristen ut. I mellomtiden har Kvernbakken vært leid ut som bolig. Dette er en pragmatisk løsning som forhindrer at huset står tomt, og som gir en frivillig forening leieinntekter. Det er imidlertid kanskje ikke den beste måten å formidle et fredet kulturminne på.

Fortidsminneforeningen er ikke sikker på hva den ønsker med Kvernbakken videre. Nye utvidelser av E6 har gjort at eiendommen er mindre attraktiv som bolig i dag enn for få år siden. Støyskjerming kan kanskje avhjelpe dette noe; hittil har ikke Veivesenet ønsket å bidra til å løse støypromblemet vårt.

Et annet spørsmål er hva som er best for huset, og hvordan huset best kan formidles som kulturminne. Kanskje kunne det gjort nytte som et lite kulturhus for bydelen? Arena for kammerkonserter, visekveld for eldre, gammeldags jul for barnehagebarn? Kunne hagen brukes som skolehage eller legges ut til parseller sammen med tilstøtende (kommunal) tomt?

Eiendommen er ganske dyr og tung å drifte, så en mer utadrettet virksomhet må gjennomføres i samarbeid med andre aktører, kanskje både museer, historielag, kommunen og næringsliv? Mulighetene (og begrensningene) er mange. Det som er sikkert er at jo lengre tid det går, jo større inngrep veiutbyggingen og fortettingen gjør, dess mer enestående blir Kvernbakken.

Margrethe C. Stang, f. 1970, er kunsthistoriker ved Institutt for kunst- og medievitenskap, NTNU og styreleder i Fortidsminneforeningen, Den trønderske avdeling. Hennes oldemor Helga Stang, født Bødtker, var kusine av Fredrik Bødtker, Kvernbakkens byggherre.

Fortidsminneforeningens nettside om Villa Kvernbakken:

<http://www.fortidsminneforeningen.no/lo-kalside.aspx?nr=4935>.